

ผลของการฝึกทักษะในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการ บุตรของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักในประเทศไทย

พรชเนตต์ บุญคง, เปรมฤทัย เกตุเรน

สถาบันพัฒนาอนามัยเด็กแห่งชาติ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข จังหวัดนนทบุรี

บทคัดย่อ

การอบรมเลี้ยงดูและการส่งเสริมพัฒนาการเป็นปัจจัยสำคัญในการดูแลเด็กช่วงปฐมวัย โดยมีครอบครัวเป็นกลไกหลักในการดูแลและส่งเสริมให้เด็กมีการเจริญเติบโตและพัฒนาการที่สมวัย ซึ่งการฝึกทักษะให้กับพ่อแม่ผู้เลี้ยงดูเด็กสามารถประเมินและส่งเสริมพัฒนาการบุตรตามวัย โดยใช้คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (developmental surveillance and promotion manual: DSPM) เมื่อกลับไปอยู่ที่บ้านและสร้างความตระหนักรู้ในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการตามวัยให้กับพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูหลัก เป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมให้เด็กปฐมวัยมีพัฒนาการสมวัย เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดความรอบรู้ในการส่งเสริมและเฝ้าระวังพัฒนาการของบุตร และเป็นการเตรียมความพร้อมของมารดาตั้งแต่หลังคลอดให้สามารถใช้คู่มือ DSPM ในการประเมินเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการลูกตามวัย จึงได้ทำการศึกษาผลของการฝึกทักษะในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการบุตรของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของการฝึกทักษะเพื่อส่งเสริมและเฝ้าระวังพัฒนาการบุตรของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักจากพฤติกรรมการใช้คู่มือ DSPM เฝ้าระวังและการส่งเสริมพัฒนาการบุตรก่อนและหลังการฝึกทักษะ ศึกษาการฝึกทักษะในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการบุตรของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก และศึกษาปัญหา อุปสรรคของเจ้าหน้าที่และพ่อแม่ผู้ปกครองในการใช้คู่มือ DSPM วิธีการศึกษา เป็นการวิจัยเชิงทดลอง ในมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักที่มีบุตรอายุแรกเกิด - 4 เดือน ที่มารับบริการในโรงพยาบาลในเขตสุขภาพที่ 1 - 13 คัดเลือกโรงพยาบาลจาก 13 เขตสุขภาพ ทั้งหมด 36 แห่ง จำนวน 306 คน เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูล ได้แก่ โปรแกรมการฝึกทักษะเพื่อเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการบุตรด้วยคู่มือ DSPM แบบประเมินการฝึกทักษะของมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักในการใช้คู่มือ DSPM วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติแจกแจงความถี่ จำนวน ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบไค-สแควร์ และการทดสอบ Fisher's exact ผลการศึกษา พบว่า พฤติกรรมการใช้คู่มือ DSPM เฝ้าระวังและการส่งเสริมพัฒนาการบุตรที่บ้าน ของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก ก่อนและหลังการฝึกทักษะ มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยหลังการฝึกทักษะ มารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก มีพฤติกรรมการใช้คู่มือ DSPM เป็นประจำเพิ่มขึ้น จากร้อยละ 49.3 เป็นร้อยละ 68.9 ผลการประเมินพัฒนาการของเด็กปฐมวัย ก่อนและหลังการฝึกทักษะเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยหลังการฝึกทักษะของมารดาหลังคลอด เด็กปฐมวัยมีพัฒนาการสมวัยเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 92.4 เป็นร้อยละ 97.3 สำหรับทักษะการปฏิบัติของมารดาพบว่าไม่มีความสัมพันธ์กับผลการประเมินพัฒนาการของเด็กปฐมวัย และพบว่าพ่อแม่ ผู้ปกครองมีปัญหาอุปสรรคในการใช้คู่มือ DSPM คือ เรื่องความสะดวกและเวลาที่ใช้ในการประเมิน/ส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ในขณะที่เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ ยังขาดความรู้และทักษะการสอนฝึกปฏิบัติการใช้คู่มือ DSPM ดังนั้น ควรมีการจัดอบรมให้ความรู้และฝึกทักษะของเจ้าหน้าที่ที่ทำการประเมินพัฒนาการให้ถูกต้องและเป็นไปตามแนวทางเดียวกัน ซึ่งประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ คือ มารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักสามารถประเมินและส่งเสริมพัฒนาการบุตรตามวัย โดยใช้คู่มือ DSPM เมื่อกลับไปอยู่ที่บ้านได้อย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: การฝึกทักษะในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็ก; มารดาหลังคลอด; ผู้เลี้ยงดูหลัก

บทนำ

จากนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ในการพัฒนาคุณภาพเด็กปฐมวัยตามช่วงวัย โดยกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงกลาโหม รวมถึงองค์กรหลักอื่นๆ ร่วมรับผิดชอบช่วยกันขับเคลื่อนนโยบายเด็กปฐมวัยไปสู่การปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติฉบับที่ 2 พ.ศ. 2560-2564⁽¹⁾ ประกอบกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560-2564⁽²⁾ ได้กำหนดยุทธศาสตร์การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริมให้เด็กปฐมวัยมีการพัฒนาทักษะทางสมอง ทักษะการคิดวิเคราะห์และทักษะสังคมที่เหมาะสม ลดปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาพ พร้อมทั้งผลักดันให้สถาบันทางสังคมมีส่วนร่วมพัฒนาประเทศอย่างเข้มแข็ง กระทรวงสาธารณสุขนั้น มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลสุขภาพของประชาชน โดยการจัดให้มีระบบบริการสุขภาพที่ครอบคลุมทั้งการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การรักษาพยาบาล และการฟื้นฟูสภาพ ได้มีการจัดระบบบริการสุขภาพออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ บริการระดับปฐมภูมิ (primary care) บริการระดับทุติยภูมิ (secondary care) และบริการระดับตติยภูมิ (tertiary care) โดยมุ่งหวังให้บริการแต่ละระดับ มีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกัน และเชื่อมโยงกันด้วยระบบส่งต่อ (referral system) เพื่อให้สามารถจัดบริการสุขภาพที่มีคุณภาพ มีศักยภาพรองรับปัญหาทางการแพทย์และสาธารณสุขที่มีความซับซ้อนในระดับพื้นที่ได้ สำหรับการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพกลุ่มเด็ก 0-5 ปี เน้นการส่งเสริมสุขภาพใน 4 ด้านดังนี้คือด้านโภชนาการและการเจริญเติบโต พัฒนาการทันตสุขภาพ และการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรคในปี พ.ศ. 2558 กระทรวงสาธารณสุขได้ดำเนินงานโดยบูรณาการร่วมกับกระทรวงที่เกี่ยวข้อง จัดทำโครงการส่งเสริมพัฒนาการเด็กเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสฉลองพระชนมายุ 5 รอบ 2 เมษายน พ.ศ. 2558 เพื่อเน้นการเฝ้าระวัง ส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย ตั้งแต่แรกเกิด - 5 ปี เริ่มตั้งแต่ 1 เมษายน พ.ศ. 2558 - 31 มีนาคม พ.ศ. 2561 ตั้งเป้าหมายให้เด็กไทย

ทุกคนได้รับการส่งเสริมพัฒนาการที่ถูกต้อง มีมาตรฐานอย่างเท่าเทียมจากพ่อแม่ ผู้ปกครอง และชุมชน ตลอดจนบูรณาการแผนงานของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง⁽³⁾

ปัญหาการอบรมเลี้ยงดูและพัฒนาการเด็กปฐมวัยยังคงเป็นปัญหาที่สำคัญ โดยเฉพาะเด็กในวัยแรกเกิด-3 ปี ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งการเจริญเติบโต พัฒนาการ ทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา โดยมีครอบครัวเป็นกลไกหลักในการดูแลและส่งเสริมให้มีการเจริญเติบโตและพัฒนาการที่สมวัย บิดามารดาและคนในครอบครัวจะต้องมีความรู้ และการปฏิบัติเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูและส่งเสริมพัฒนาการเด็กที่เหมาะสม ในขณะที่พ่อแม่ ผู้เลี้ยงดูที่มีความรอบรู้ด้านสุขภาพต่ำ ส่งผลลัพท์ทางลบต่อภาวะสุขภาพ การเจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็ก และจากการศึกษาสถานการณ์ความรู้ในการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย พบว่า ผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยมีความรอบรู้ด้านการสื่อสารระหว่างบุคคลในระดับไม่ดีพอและพอใช้ถึงร้อยละ 73.2⁽⁴⁾ จากผลการดำเนินงานคัดกรองพัฒนาการเด็กปฐมวัยทั่วประเทศ ในปี พ.ศ. 2562 พบเด็กปฐมวัยมีพัฒนาการสงสัยล่าช้าร้อยละ 25 และจากสถานการณ์ด้านพัฒนาการของเด็กปฐมวัย จากการสำรวจพัฒนาการเด็กปฐมวัยโดยกรมอนามัยด้วยแบบคัดกรองพัฒนาการ Denver II ในปี พ.ศ. 2550, 2553 และ 2557 พบเด็กมีพัฒนาการไม่สมวัย ร้อยละ 32.33, 29.71 และ 27.20 ตามลำดับ⁽⁵⁾ ซึ่งพบว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการเด็กอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติคือ เด็กแรกเกิดที่น้ำหนักน้อยกว่า 2,500 กรัม การได้รับยาน้ำเสริมธาตุเหล็ก การเล่น/ทำกิจกรรมกับเด็ก และการที่ผู้ปกครองได้รับการสอนให้ใช้คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (developmental surveillance and promotion manual: DSPM) โดยผู้ปกครองที่ไม่ได้รับการสอนให้ใช้คู่มือ DSPM มีโอกาสเสี่ยงที่เด็กจะมีพัฒนาการล่าช้ามากกว่ากลุ่มที่ได้รับการสอน 8.6 เท่า⁽⁶⁾ ซึ่งการฝึกทักษะให้กับพ่อแม่ผู้เลี้ยงดูเด็กสามารถประเมิน และส่งเสริมพัฒนาการบุตรตามวัย โดยใช้คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (DSPM) เมื่อกลับไปอยู่ที่บ้านได้ ร่วมกับการสร้างความตระหนักรู้ในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการตามวัย ให้กับพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูหลัก จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมให้เด็กปฐมวัยมีพัฒนาการสมวัย

กรมอนามัยเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงานเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสุขภาวะที่ดี และส่งเสริมให้ชุมชนมีความรอบรู้และเป็นฐานในการสร้างสุขภาวะที่ดีของประชาชน โดยการพัฒนาองค์ความรู้และการสื่อสารด้านสุขภาพที่ถูกต้องและเชื่อถือได้ให้แก่ประชาชน พร้อมทั้งเฝ้าระวังและจัดการความรู้ทางสุขภาพที่ไม่ถูกต้อง ดังนั้น เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดความรอบรู้ในการส่งเสริมและเฝ้าระวังพัฒนาการของบุตร และเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมของมารดาตั้งแต่หลังคลอดให้สามารถใช้คู่มือ DSPM ในการประเมินเฝ้าระวัง ฝึกทักษะ และส่งเสริมพัฒนาการลูกตามวัย สถาบันพัฒนาอนามัยเด็กแห่งชาติ กรมอนามัย จึงทำการศึกษาศึกษาการสร้างความรอบรู้ในการส่งเสริมพัฒนาการบุตรของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักในประเทศไทย โดยการฝึกทักษะให้มารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักให้สามารถประเมิน เฝ้าระวัง และส่งเสริมพัฒนาการลูก และศึกษาปัญหา อุปสรรคของเจ้าหน้าที่และพ่อแม่ ผู้ปกครองในการใช้คู่มือ DSPM ซึ่งจะส่งผลให้เด็กไทยมีพัฒนาการสมวัยในทุกๆ ด้าน พร้อมเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของการฝึกทักษะในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการบุตรของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก และศึกษากระบวนการฝึกทักษะในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการบุตรของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก รวมทั้งศึกษาปัญหา อุปสรรคของเจ้าหน้าที่และพ่อแม่ ผู้ปกครองในการใช้คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (DSPM)

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง (quasi-experimental research) โดยใช้แบบแผนการวิจัยกลุ่มเดียววัดก่อนและหลังการทดลอง (the one group pretest posttest design) กลุ่มตัวอย่างคือ มารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักที่มีบุตรอายุแรกเกิด-4 เดือน ที่มารับบริการในโรงพยาบาลจากเขตสุขภาพที่ 1-13 ทั้งหมด 36 แห่ง จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 306 คน โดยกำหนดคุณสมบัติในการคัดเลือกผู้เข้าร่วมวิจัยเข้ามาเป็นกลุ่มตัวอย่าง (inclusion criteria) คือ (1) มารดาหลังคลอด สัญชาติไทย ไม่มีภาวะแทรกซ้อน

หลังคลอด (2) ผู้เลี้ยงดูหลักมีสัญชาติไทย อายุ 18 ปี ขึ้นไป (3) สามารถใช้ภาษาไทยในการพูดคุยสื่อสารโต้ตอบได้ดี และอ่านออกเขียนได้ (4) ถ้ามตอบรู้เรื่อง มีการรับรู้ดี (5) ยินดีให้ความร่วมมือในการวิจัย และเกณฑ์การแยกอาสาสมัครออกจากโครงการ (exclusion criteria) คือ กรณีประเมินพัฒนาการเด็กพบความผิดปกติที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการที่ล่าช้า ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างวันที่ 1 กุมภาพันธ์ – 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2563

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (DSPM) เป็นเครื่องมือประเมินพัฒนาการประกอบด้วยพัฒนาการ 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการเคลื่อนไหว ด้านการใช้กล้ามเนื้อมัดเล็กและสติปัญญา ด้านการเข้าใจภาษา ด้านการใช้ภาษา ด้านการช่วยเหลือตนเองและสังคม โดยมีค่า sensitivity = 96.04%, specificity = 64.67%
2. แบบประเมินการฝึกทักษะของมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักที่สถาบันพัฒนาอนามัยเด็กแห่งชาติสร้างขึ้นจากการทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องให้สอดคล้องกับคู่มือ DSPM โดยเครื่องมือ 1 ชุด แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น 3 ครั้ง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ครั้งที่ 1 เก็บข้อมูลมารดาหลังคลอดก่อนกลับบ้าน (หรือผู้เลี้ยงดูหลัก) ฝึกปฏิบัติการส่งเสริมพัฒนาการโดยใช้คู่มือ DSPM ข้อ 2-3 ประกอบด้วย 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป จำนวน 6 ข้อ

ส่วนที่ 2 ความคิดเห็นต่อการรับรู้คู่มือ (DSPM) จำนวน 4 ข้อ

ส่วนที่ 3 ฝึกปฏิบัติมารดาหลังคลอดก่อนกลับบ้าน (หรือผู้เลี้ยงดูหลัก) ในช่องฝึกทักษะ โดยพ่อแม่ ผู้ปกครองหรือผู้เลี้ยงดูหลัก โดยใช้คู่มือ DSPM ในข้อ 2-3

ครั้งที่ 2 เก็บข้อมูลมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักคนเดิมเมื่อบุตรอายุ 1-2 เดือนฝึกปฏิบัติการส่งเสริมพัฒนาการโดยใช้คู่มือ DSPM ข้อ 6, 7 และ 9 ประกอบด้วย 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ความถี่ของการฝึกปฏิบัติประเมินพัฒนาการบุตรที่บ้านของมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลัก (จากการสอนการฝึกปฏิบัติครั้งที่ 1) จำนวน 2 ข้อ

ส่วนที่ 2 ฝึกปฏิบัติมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักฝึกทักษะส่งเสริมพัฒนาการเด็กโดยใช้คู่มือ DSPM ในข้อ 6, 7 และ 9

ส่วนที่ 3 ประเมินพัฒนาการเด็กโดยใช้คู่มือ DSPM ข้อ 6-10 (โดยเจ้าหน้าที่)

ครั้งที่ 3 เก็บข้อมูลมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักคนเดิม เมื่อพบบุตรมารับวัคซีนหรือบุตรอายุ 4 เดือน ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 ความถี่ของการฝึกปฏิบัติประเมินพัฒนาการบุตรที่บ้านของมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลัก (จากการสอนการฝึกปฏิบัติครั้งที่ 2) จำนวน 2 ข้อ

ส่วนที่ 2 ประเมินพัฒนาการเด็กโดยใช้คู่มือ DSPM ข้อ 11-15 (โดยเจ้าหน้าที่)

ส่วนที่ 3 ความพึงพอใจในการใช้คู่มือ DSPM จำนวน 2 ข้อ

ส่วนที่ 4 ปัญหาอุปสรรค

ส่วนที่ 5 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

ทีมผู้วิจัยพัฒนาแบบประเมินการฝึกทักษะของมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลัก โดยกำหนดขอบเขตเนื้อหาและโครงสร้างเนื้อหาของแบบประเมินให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และนำเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษา ประเมินความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน ซึ่งเป็นกุมารแพทย์ จำนวน 1 ท่าน กุมารแพทย์เฉพาะทางด้านพัฒนาการเด็ก จำนวน 2 ท่าน คำนวณหาค่าดัชนีความตรงตามเนื้อหา (content validity index: CVI) ได้เท่ากับ 1.0 และนำไปทดลองใช้กับมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักของเด็กปฐมวัยที่มีคุณสมบัติเช่นเดียวกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 ราย

ขั้นตอนการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ส่งโครงร่างงานวิจัยเข้ารับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย กรมอนามัย

2. ขอความอนุเคราะห์จากผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาอนามัยเด็กแห่งชาติ ออกหนังสือขออนุญาตในการทำการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล ถึงศูนย์อนามัยทั้ง 13 แห่ง เพื่อขออนุญาตทำการศึกษาในพื้นที่

3. ผู้ศึกษาชี้แจงวัตถุประสงค์ในการศึกษา รายละเอียดการเก็บรวบรวมข้อมูล ให้เจ้าหน้าที่ศูนย์อนามัยที่รับผิดชอบพื้นที่เก็บข้อมูล 3 ครั้ง ดังนี้

ครั้งที่ 1 เก็บข้อมูลมารดาหลังคลอดก่อนกลับบ้าน (หรือผู้เลี้ยงดูหลัก) ฝึกปฏิบัติการส่งเสริมพัฒนาการโดยใช้คู่มือ DSPM ข้อ 2-3 โดยพยาบาลหลังคลอดในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพของศูนย์อนามัยโรงพยาบาลทั่วไปและโรงพยาบาลชุมชน

ครั้งที่ 2 เก็บข้อมูลมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักคนเดิมเมื่อบุตรอายุ 1-2 เดือน ฝึกปฏิบัติการส่งเสริมพัฒนาการโดยใช้คู่มือ DSPM ข้อ 6, 7 และ 9 โดยเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ well child clinic หรือคลินิกนมแม่ ในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพของศูนย์อนามัยโรงพยาบาลทั่วไปและโรงพยาบาลชุมชน

ครั้งที่ 3 เก็บข้อมูลมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักคนเดิมเมื่อพบบุตรมารับวัคซีนหรือบุตรอายุ 4 เดือน โดยเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ well child clinic หรือคลินิกนมแม่ ในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพของศูนย์อนามัยโรงพยาบาลทั่วไปและโรงพยาบาลชุมชน

4. หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลเรียบร้อยแล้ว นำข้อมูลที่ได้อาตรตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถาม เพื่อให้ได้แบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ครบทั้ง 306 ฉบับ หลังจากนั้นนำไปวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้สถิติแจกแจงความถี่ จำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าต่ำสุด และค่าสูงสุดใช้การทดสอบไค-สแควร์ ตัวแปรพฤติกรรมการใช้คู่มือ DSPM ของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก และพัฒนาการเด็กปฐมวัย ก่อนและหลังการฝึกทักษะ และใช้การทดสอบ Fisher's exact ตัวแปรการฝึกทักษะของมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักในการใช้คู่มือ DSPM กับผลการประเมินพัฒนาการของเด็กปฐมวัย

การพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่าง

ภายหลังจากที่ทีมผู้วิจัยได้รับอนุญาตให้ทำวิจัย โดยผ่านการเห็นชอบจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัย กรมอนามัย เกี่ยวกับโครงร่างของงานวิจัยและเครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว ทีมผู้วิจัยขอพบกลุ่มตัวอย่าง แนะนำตัว และขอความร่วมมือในการวิจัย โดยแจ้งให้กลุ่มตัวอย่างทราบถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย

สิทธิประโยชน์ที่กลุ่มตัวอย่างพึงได้รับ ได้แก่ การได้รับความเคารพในเกียรติของความเป็นมนุษย์ การพิทักษ์สิทธิในการปกปิดข้อมูลส่วนบุคคลจากการเข้าร่วมวิจัยในครั้งนี้ รวมถึงประโยชน์ของการนำข้อมูลจากการวิจัยครั้งนี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการส่งเสริมพัฒนาการบุตรตามวัย โดยใช้คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (DSPM) เมื่อกลับไปอยู่ที่บ้านได้ และเด็กมีพัฒนาการที่สมวัย ทีมผู้วิจัยชี้แจงให้ทราบถึงสิทธิในการตอบรับหรือปฏิเสธการตอบแบบสอบถามในครั้งนี้โดยไม่มีผลต่อการรักษาของแพทย์และพยาบาลข้อมูลทุกอย่างถือเป็นความลับ และนำมาใช้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเท่านั้น ผลการวิจัยจะนำเสนอในภาพรวมจะไม่มีเปิดเผยชื่อหรือนามสกุลที่แท้จริง เมื่อกลุ่มตัวอย่างตอบรับเข้าร่วมการวิจัย ผู้วิจัยได้ให้กลุ่มตัวอย่างลงนามในเอกสารยินยอมเข้าร่วมการวิจัย และหากกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมงานวิจัยแล้วไม่ต้องการตอบแบบสอบถามต่อ สามารถบอกเลิกได้

ผลการศึกษา

1. ข้อมูลส่วนบุคคลของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก

1.1 ข้อมูลทั่วไปของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 20-40 ปี ร้อยละ 85.9 โดยมีอายุต่ำสุด 14 ปี อายุสูงสุด 42 ปี และมีอายุเฉลี่ย 27 ปี ส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรส ร้อยละ 97.7 ระดับการศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. และมัธยมศึกษาตอนต้นใกล้เคียงกัน ร้อยละ 32.7 และ 31.7 ตามลำดับ

มีบุตร 2 คน ร้อยละ 40.8 ในวันที่เก็บข้อมูลครั้งที่ 1 อายุบุตรอยู่ระหว่าง 1-2 วัน ร้อยละ 75.5

1.2 ความคิดเห็นต่อคู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (DSPM) ของมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักพบว่า มารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักไม่รู้จักคู่มือ DSPM ร้อยละ 65.0 ในกลุ่มที่รู้จัก เคยใช้คู่มือ DSPM ร้อยละ 68.2 โดยใช้คู่มือ DSPM เป็นประจำ ร้อยละ 24.7 โดยมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักทราบว่าคู่มือ DSPM มีความสำคัญต่อการส่งเสริมพัฒนาการบุตร ร้อยละ 53.6

2. ผลการฝึกทักษะในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการบุตรของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก

2.1 พฤติกรรมการใช้คู่มือ DSPM ของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก พบว่าพฤติกรรมการใช้คู่มือ DSPM ของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักก่อนและหลังการฝึกทักษะ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.01$) โดยพบว่ามารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักมีพฤติกรรมการใช้คู่มือ DSPM ประจำเพิ่มขึ้น จาก 151 คน เป็น 211 คน คิดเป็นร้อยละ 68.9 ในขณะที่มารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก มีพฤติกรรมการใช้คู่มือ DSPM เป็นบางครั้ง นานๆ ครั้ง และไม่ใช้เลยลดลง จาก 155 คน เป็น 95 คน รายละเอียดดังตารางที่ 1

2.2 พัฒนาการของเด็กปฐมวัย ผลการประเมินพัฒนาการของเด็กปฐมวัย พบว่า พัฒนาการของเด็กปฐมวัยก่อนและหลังการฝึกทักษะในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก เด็กปฐมวัยมีพัฒนาการแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) โดยหลังการฝึกทักษะ เด็กปฐมวัยมีพัฒนาการสมวัยเพิ่มขึ้น

ตารางที่ 1 พฤติกรรมการใช้คู่มือ DSPM ฝึกปฏิบัติการส่งเสริมพัฒนาการบุตรที่บ้าน ก่อนและหลังการฝึกทักษะในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการบุตรของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก (n=306)

พฤติกรรมการใช้คู่มือ DSPM	ก่อน		หลัง		X ²	p-value
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
ใช้เป็นประจำ	151	49.3	211	68.9	115.735	<0.01*
บางครั้ง	113	36.9	55	18.0		
นานๆ ครั้ง	35	11.4	34	11.1		
ไม่ใช้เลย	7	2.4	6	2.0		

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

จากร้อยละ 92.4 เป็นร้อยละ 97.3 รายละเอียดดังตารางที่ 2

2.3 การฝึกทักษะของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักในการใช้คู่มือ DSPM ผลการศึกษาพบว่า การฝึกทักษะของมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักในการใช้คู่มือ DSPM ไม่มีความสัมพันธ์กับผลการประเมินพัฒนาการของเด็กปฐมวัย รายละเอียดดังตารางที่ 3

3. กระบวนการฝึกทักษะในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการบุตรของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก

3.1 ความยากง่ายของการใช้คู่มือ DSPM ในการส่งเสริมพัฒนาการบุตรที่บ้านของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักจากการศึกษาพบว่า มารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักการใช้คู่มือ DSPM ในการส่งเสริมพัฒนาการบุตรที่บ้านอยู่ในระดับง่ายมากที่สุดทุกข้อ

3.2 การฝึกทักษะโดยใช้คู่มือ DSPM ของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักก่อนกลับบ้าน พบว่า มารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักส่วนใหญ่ทำได้ครบตามเกณฑ์ร้อยละ 86 ขึ้นไปทุกข้อ

4 ปัญหา อุปสรรคของเจ้าหน้าที่และพ่อแม่ ผู้ปกครองในการใช้คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (DSPM)

4.1 พ่อแม่ผู้ปกครองมีปัญหาอุปสรรคในการใช้คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (DSPM) ในเรื่องความสะดวกและเวลาที่ใช้ในการประเมิน/ส่งเสริมพัฒนาการเด็กมากที่สุด จำนวน 23 คน รองลงมา คือ เรื่องไม่สามารถประเมิน/ส่งเสริมพัฒนาการเด็กได้ต่อเนื่อง เนื่องจากไม่ได้เลี้ยงลูกด้วยตนเอง ให้ปู่ย่า ตายาย ช่วยเลี้ยง จำนวน 11 คน และเรื่องความเข้าใจในเนื้อหาคู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (DSPM) จำนวน 10 คน

4.2 เจ้าหน้าที่มีปัญหาอุปสรรคในเรื่องพยาบาลหลังคลอดส่วนใหญ่ยังขาดความรู้และทักษะการสอนฝึกปฏิบัติการใช้คู่มือ DSPM มากที่สุด จำนวน 47 คน รองลงมา คือ สถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส COVID-19 ส่งผลให้ไม่สามารถประเมินพัฒนาการเด็กได้เนื่องจากมาไม่ตรงตามนัด/เลื่อนนัด จำนวน 7 คน รองลงมา

ตารางที่ 2 ผลการประเมินพัฒนาการของเด็กปฐมวัยโดยรวม เปรียบเทียบก่อนและหลังการฝึกทักษะในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการ ของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก (n=306)

ผลการประเมินพัฒนาการโดยรวม	ก่อน		หลัง		X ²	p-value
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
พัฒนาการสมวัย	283	92.4	298	97.3	115.735	<0.01**
พัฒนาการสงสัยล่าช้า	23	7.5	8	2.7		

** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

ตารางที่ 3 ความสัมพันธ์ของการฝึกทักษะของมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักในการใช้คู่มือ DSPM กับผลการประเมินพัฒนาการ (n=306)

การฝึกทักษะ	ผ่าน		ไม่ผ่าน		Exact Sig.	(2-sided)
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
ข้อ 2 มองตามกึ่งกลางลำตัว (FM)					0.624	
- ทำได้ครบตามเกณฑ์ (3 ข้อ)	249	83.6	6	75.0		
- ทำไม่ครบตามเกณฑ์	49	16.4	2	25.0		
ข้อ 3 สะดุ้งหรือเคลื่อนไหวร่างกายเมื่อได้ยินเสียงพูดระดับปกติ (RL)					0.184	
- ทำได้ครบตามเกณฑ์ (3 ข้อ)	242	80.1	2	50.0		
- ทำไม่ครบตามเกณฑ์	60	19.9	2	50.0		

คือ เด็กไม่ให้ความร่วมมือในการประเมินพัฒนาการ เช่น นอนหลับ ร้องไห้ กลัวคนแปลกหน้า จำนวน 6 คน และ พ่อแม่ ผู้ปกครองไม่กระตุ้น/ส่งเสริมพัฒนาการเด็กตามคู่มือ DSPM อย่างต่อเนื่อง จำนวน 3 คน

วิจารณ์

1. ผลของการฝึกทักษะเพื่อส่งเสริมและเฝ้าระวังพัฒนาการบุตรของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก

1.1 พฤติกรรมการใช้คู่มือ DSPM ของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักพบว่า มารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก มีพฤติกรรมการใช้คู่มือ DSPM เพิ่มขึ้น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ทั้งนี้เนื่องจากการสอนสาธิตและฝึกปฏิบัติของพยาบาลในการประเมินและส่งเสริมพัฒนาการตามคู่มือ DSPM ให้กับมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก เป็นรูปแบบการสอนที่เน้นให้มารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ทำให้เกิดการเรียนรู้และคุ้นชินก่อนที่จะนำไปใช้เมื่อกลับบ้าน เป็นการฝึกจากประสบการณ์ที่เห็นประจักษ์ชัดด้วยตนเอง และมารดาหลังคลอดมีโอกาสได้ฝึกทักษะต่างๆ ซึ่งถือเป็นความสามารถในการปฏิบัติพฤติกรรมการเป็นมารดา และเป็นพฤติกรรมที่มารดาสามารถปฏิบัติต่อบุตร⁽⁷⁾ เช่น การมีปฏิสัมพันธ์กับบุตร โดยการอุ้มกอด ให้นม ยิ้มสบสายตา และพูดคุย เพื่อส่งเสริมพัฒนาการของบุตร รวมถึงการสื่อสาร การคิดตัดสินใจ แก้ปัญหา และการมีปฏิสัมพันธ์กับพยาบาลผู้สอนมีส่วนช่วยให้การรับรู้และการมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของบุคคลเพิ่มสูงขึ้น ทำให้เข้าใจเกิดความมั่นใจและมีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองในใช้คู่มือ DSPM เพิ่มขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของสุ่มัจฉรา มานะชีวกุล ซึ่งชี้ให้เห็นความสำคัญของความเชื่อมั่นของมารดาในความสามารถของตนเองในการเลี้ยงดูทารก⁽⁸⁾ และการศึกษาของพรพรรณ พุ่มประยูร ที่พบว่า มารดาที่ได้รับการเตรียมและเรียนรู้พฤติกรรมการเป็นมารดาในการส่งเสริมการเจริญเติบโตและพัฒนาการของบุตร มีคะแนนความสำเร็จในการดำรงบทบาทมารดาสูง⁽⁹⁾ และการได้ฝึกปฏิบัติด้วยตนเองทำให้เกิดความกระตือรือร้น เกิดทักษะและการเรียนรู้ที่คงทนมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดความชำนาญและเป็นพื้นฐานในการส่งเสริมพัฒนาการให้กับบุตร

ในช่วงอายุถัดไป ซึ่งสิ่งสำคัญที่ได้รับจากการฝึกปฏิบัติคือ ได้มีการสัมผัสใกล้ชิด การสบสายตา ทำให้เกิดความรักร ความผูกพันระหว่างมารดาและบุตร นอกจากนี้ยังทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างพยาบาลผู้สอนกับมารดาหรือผู้เลี้ยงดูบุตรอีกด้วย ส่งผลให้มารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักให้ความสำคัญและเกิดความตระหนักในการปฏิบัติได้ต่อเนื่อง

1.2 พัฒนาการของเด็กปฐมวัย จากผลการศึกษาพบว่า ก่อนและหลังการฝึกทักษะในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก เด็กปฐมวัยมีพัฒนาการแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยหลังการฝึกทักษะ เด็กปฐมวัยมีพัฒนาการสมวัยโดยรวมเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 92.4 เป็นร้อยละ 97.3 และเมื่อแยกเป็นรายด้าน พบว่า หลังการฝึกทักษะในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการบุตรที่บ้านของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก เด็กปฐมวัยมีพัฒนาการผ่านเกณฑ์เพิ่มขึ้นทั้ง 5 ด้าน ซึ่งจะเห็นได้ว่า หากมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก ได้รับการฝึกทักษะ เป็นการฝึกจากประสบการณ์ที่เห็นประจักษ์ชัดด้วยตนเอง และมารดาหลังคลอดมีโอกาสได้ฝึกทักษะต่างๆ ซึ่งถือเป็นความสามารถในการปฏิบัติพฤติกรรมการเป็นมารดา และเป็นพฤติกรรมที่มารดาสามารถปฏิบัติต่อบุตร⁽⁸⁾ เช่น การมีปฏิสัมพันธ์กับบุตร โดยการอุ้มกอด ให้นม ยิ้มสบสายตา และพูดคุย เพื่อส่งเสริมพัฒนาการของบุตร รวมถึงการสื่อสาร การคิดตัดสินใจ แก้ปัญหา และการมีปฏิสัมพันธ์กับพยาบาลผู้สอน มีส่วนช่วยให้การรับรู้และการมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของบุคคลเพิ่มสูงขึ้น ทำให้เข้าใจเกิดความมั่นใจและมีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองในใช้คู่มือ DSPM เพิ่มขึ้น เกิดความกระตือรือร้น สนใจและอยากที่จะเรียนรู้ถึงความสามารถด้านพัฒนาการของบุตร ทำให้มารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักเห็นความสำคัญในการส่งเสริมพัฒนาการบุตรอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้บุตรมีพัฒนาการที่สมวัย สอดคล้องกับการศึกษาของบุษบา อรรถาวิร์ และนำเพ็ญ พงศ์เพชรดิถ ที่พบว่า ผู้ปกครองไม่ได้รับการสอนให้ใช้คู่มือ DSPM มีโอกาสเสี่ยงที่เด็กจะมีพัฒนาการล่าช้ามากกว่ากลุ่มที่ได้รับการสอน 8.6 เท่า⁽⁶⁾ และการศึกษาของประภาภรณ์ จังพาณิชย์ ที่พบว่า พฤติกรรมของผู้เลี้ยงดูหลักในการส่งเสริมพัฒนาการตามคู่มือ DSPM มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการของเด็ก

อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อเปรียบเทียบพัฒนาการ บุตรที่อยู่กับพ่อแม่ผู้ปกครองที่ได้รับคู่มือ แต่ไม่ใช้คู่มือ DSPM มีความเสี่ยงที่จะมีพัฒนาการสงสัยล่าช้าถึง 1.69 เท่า ของเด็กที่พ่อแม่ผู้ปกครองที่ได้รับคู่มือ อ่านและใช้คู่มือ DSPM เป็นประจำ⁽¹⁰⁾

1.3 การฝึกทักษะของมารดาหลังคลอดหรือ ผู้เลี้ยงดูหลักในการใช้คู่มือ DSPM จากผลการศึกษาพบว่าการฝึกทักษะของมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักในการใช้คู่มือ DSPM ไม่มีความสัมพันธ์กับผลการประเมินพัฒนาการ ของเด็กปฐมวัย โดยที่มารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก ที่ได้รับการฝึกทักษะ และสามารถทำได้ครบตามเกณฑ์ ไม่สามารถบ่งบอกได้ว่า บุตรจะมีผลการประเมินพัฒนาการ ผ่านเกณฑ์ อาจเนื่องจากขณะที่รับการฝึกทักษะมารดา หลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักสามารถทำได้ครบตามเกณฑ์ แต่ไม่ได้นำกลับไปส่งเสริมพัฒนาการที่บ้านอย่างต่อเนื่อง ผลการประเมินพัฒนาการของบุตรในข้อนี้จึงไม่ผ่าน ในขณะที่มารดาที่ฝึกทักษะทำได้ไม่ครบตามเกณฑ์ แต่พยายามนำกลับไปฝึกส่งเสริมพัฒนาการบุตรที่บ้าน อย่างต่อเนื่อง ผลการประเมินพัฒนาการของบุตรในข้อนี้ จึงผ่าน ซึ่งให้เห็นได้ว่า การส่งเสริมพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง มีความสำคัญ ที่จะช่วยให้พัฒนาการของเด็กดีขึ้น มากกว่า การให้ความสำคัญในการประเมินพัฒนาการให้ผ่านเกณฑ์ เพียงอย่างเดียว แม้ว่าพ่อแม่ผู้ปกครองที่ไม่มีทักษะ ในการประเมินพัฒนาการ และไม่ได้รับการฝึกทักษะ ให้ถูกต้องและครบตามเกณฑ์ แต่สามารถนำวิธีการฝึก ทักษะไปใช้ในการส่งเสริมพัฒนาการบุตรอย่างต่อเนื่อง ก็สามารถทำให้บุตรมีพัฒนาการที่ดีขึ้นได้

2. กระบวนการฝึกทักษะในการเฝ้าระวังและส่งเสริม พัฒนาการบุตรของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก

2.1 ความยากง่ายของการใช้คู่มือ DSPM ในการส่งเสริม พัฒนาการบุตรที่บ้านของมารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก จากการศึกษาพบว่า มารดาหลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลัก ใช้คู่มือ DSPM ในการส่งเสริมพัฒนาการบุตรที่บ้าน ในข้อ 2 ฝึกทักษะมองตามถึงกึ่งกลางลำตัว ข้อ 3 ฝึกทักษะการสะดุ้ง หรือเคลื่อนไหวร่างกาย เมื่อได้ยินเสียงพูดระดับปกติ ข้อ 6 ฝึกทักษะทำนอนคว่ำ ยกศีรษะตั้งขึ้นได้ 45 องศา นาน 3 วินาที ข้อ 7 ฝึกทักษะมองตามผ่านกึ่งกลางลำตัว และ ข้อ 9 ฝึกทักษะทำเสียงในลำคอ (เสียงอู หรือ อา หรือ

อือ) พบว่า อยู่ในระดับง่ายมากที่สุดทุกข้อ ซึ่งจะเห็นได้ว่า กระบวนการฝึกทักษะสามารถทำได้ง่าย ช่วยส่งเสริมและ สร้างแรงเสริมให้มารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักให้ความสนใจ เกิดความมั่นใจ และชัดเจนว่าการส่งเสริมพัฒนาการบุตรนั้น เป็นสิ่งสำคัญและไม่ยากเกินไป สามารถนำคู่มือ DSPM กลับไปใช้ในการส่งเสริมพัฒนาการบุตรที่บ้านได้อย่าง ต่อเนื่องได้ ทำให้พฤติกรรมการใช้คู่มือ DSPM ของมารดา หรือผู้เลี้ยงดูหลักเพิ่มขึ้น และส่งผลต่อพัฒนาการของเด็ก ที่เพิ่มขึ้นด้วย

2.2 การฝึกทักษะโดยใช้คู่มือ DSPM ของมารดา หลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักก่อนกลับบ้าน การศึกษาพบว่ ข้อ 2(1) ทักษะการเล่นกับลูกโดยให้ลูกนอนหงาย ก้มหน้า ให้อยู่ใกล้ๆ ลูก ห่างจากลูกประมาณ 20 เซนติเมตร มารดา หลังคลอดหรือผู้เลี้ยงดูหลักทำได้ครบตามเกณฑ์ มากที่สุด ร้อยละ 97.7 และข้อ 3(1) การฝึกทักษะเล่นกับลูกโดยให้ ลูกนอนหงาย แล้วเรียกชื่อหรือพูดคุยกับลูก จากข้างซ้าย และขวาทีละข้าง โดยพูดเสียงดังกว่าปกติ มากที่สุด ร้อยละ 97.1 เนื่องจากเป็นทักษะที่ทำได้ง่าย มารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลัก สามารถฝึกทักษะได้ในขณะที่ฝึกอุ้ม ป้อนนม หรืออาบน้ำ ให้กับลูก ในขณะที่ข้อ 3(2) ทักษะถ้าลูกไม่สะดุ้งหรือ ไม่เคลื่อนไหวร่างกายหันหาเสียง ต้องนึกถึงการได้ยินว่า ปกติหรือไม่ โดยใช้กริ่งกริ่งทดสอบการได้ยิน เขย่ากริ่งกริ่ง ด้านข้างเด็กก่อนไปด้านหลัง ทีละข้าง และเด็กมองไม่เห็น กริ่งกริ่งในมือ พบว่า มารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักทำได้ครบ ตามเกณฑ์ ร้อยละ 86.6 อาจเนื่องจากทักษะข้อนี้ เป็นทักษะ ที่มารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลัก ให้ความเห็นว่ามีความยากในการ ปฏิบัติ เนื่องจากมีรายละเอียดค่อนข้างมาก และในขณะที่ มารดาฝึกปฏิบัติจริง บุตรจะมีการสะดุ้งหรือขยับตัว เมื่อ เรียกชื่อดังขึ้นกว่าปกติ ดังนั้นมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักจึงไม่ ได้ปฏิบัติหรือข้ามการปฏิบัติทักษะข้อนี้ไป

ส่วนการฝึกทักษะโดยใช้คู่มือ DSPM ในข้อ 6, 7 และ 9 ของมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักก่อนกลับบ้าน พบว่า ข้อ 6(1) มีทักษะเล่นกับลูกในท่านอนคว่ำข้อคองง พูดคุยตรงหน้าลูก โดยเคลื่อนไหวร่างกายตนเองขึ้นด้านบนเพื่อให้ลูกเงยหน้าขึ้น ตามจนศีรษะยกขึ้นในแนว 45 องศา แล้วนับ 1 2 3 และ จึงเคลื่อนไหวร่างกายตนเองลงมาอยู่ที่เดิม มีการทำได้ครบ ตามเกณฑ์ มากที่สุด ร้อยละ 94.1 ข้อ 7(1) การฝึกทักษะ เล่นกับลูกในท่านอนหงาย ยื่นหน้าตนเองห่างจากหน้าลูก

ประมาณ 20 เซนติเมตร กระตุ้นให้ลูกมองหน้า แล้วเคลื่อนใบหน้าผ่านกึ่งกลางลำตัว เพื่อให้ลูกมองตาม มากที่สุด ร้อยละ 93.1 และข้อ 9(1) การฝึกทักษะเล่นกับลูกในท่านอนหงายหรืออุ้มลูก ยื่นหน้าเข้าไปหาลูก สบตา และพูดคุยพร้อมทำเสียง “อู” หรือ “อา” หรือ “อือ” ในลำคอให้ได้ยิน แล้วหยุดฟังเพื่อรอจังหวะให้ลูกส่งเสียงตาม มากที่สุด ร้อยละ 95.1 เนื่องจากเป็นทักษะที่ทำได้ง่าย มารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักสามารถฝึกทักษะได้ในขณะที่ให้นม พูดคุยหรือเล่นกับลูกอยู่ ส่วนทักษะข้อ 9(2) เมื่อลูกออกเสียงได้ให้ยื่นหน้าในระยะห่างจากลูกเพิ่มขึ้นประมาณ 60 เซนติเมตร มารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักทำได้ครบตามเกณฑ์ ร้อยละ 88.2 อาจเนื่องจากเมื่อมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักเล่นกับลูกในท่านอนหงายหรืออุ้มลูก ยื่นหน้าเข้าไปหาลูก สบตาและพูดคุยพร้อมทำเสียง “อู” หรือ “อา” หรือ “อือ” ในลำคอให้ได้ยิน แล้วหยุดฟังเพื่อรอจังหวะให้ลูกส่งเสียงตาม เด็กสามารถออกเสียงตามได้ จึงไม่ได้ฝึกทักษะข้อนี้ต่อ รวมถึงในขณะฝึกปฏิบัติจริง มารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักใช้ท่าอุ้มลูกในการฝึกทักษะจึงไม่สามารถยื่นหน้าในระยะห่างจากลูกเพิ่มขึ้นได้ถึง 60 เซนติเมตร จึงพบว่าฝึกทักษะได้ไม่ครบตามเกณฑ์

3. ปัญหา อุปสรรคของเจ้าหน้าที่และพ่อแม่ ผู้ปกครองในการใช้คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (DSPM)

3.1 ปัญหาอุปสรรคของพ่อแม่ ผู้ปกครองในการใช้คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (DSPM) พบว่า พ่อแม่ ผู้ปกครองมีปัญหาอุปสรรคในการใช้คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (DSPM) ในลำดับแรก คือ เรื่องความสะดวกและเวลาที่ใช้ในการประเมิน/ส่งเสริมพัฒนาการเด็ก และเรื่องไม่สามารถประเมินและส่งเสริมพัฒนาการเด็กได้ต่อเนื่อง เนื่องจากไม่ได้เลี้ยงลูกด้วยตนเอง ให้ปู่ย่า ตายาย ช่วยเลี้ยง ซึ่งจะเห็นได้ว่ามารดาหลังคลอดส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าไม่สะดวกในการฝึกทักษะการใช้คู่มือ DSPM อาจเนื่องจากมารดาหลังคลอดส่วนใหญ่ได้รับการฝึกทักษะ ในช่วง 1-2 วันแรกหลังคลอด ยังมีอาการอ่อนเพลียจากการคลอด เจ็บแผลผ่าตัดคลอด และมีความกังวลในการดูแลบุตรที่พึ่งคลอด จึงทำให้ไม่พร้อม หรือไม่สะดวกที่จะฝึกปฏิบัติ ขณะที่เรื่องการไม่สามารถประเมินและส่งเสริมพัฒนาการเด็กได้ต่อเนื่อง เนื่องจากไม่ได้เลี้ยงลูกด้วยตนเอง ให้ปู่ย่า

ตายาย ช่วยเลี้ยง อาจเนื่องจากมารดาหลังคลอดส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 20-40 ปี ซึ่งเป็นช่วงวัยทำงาน จำเป็นต้องกลับไปทำงานหลังจากคลอดบุตร เมื่อกลับไปอยู่บ้านจึงไม่ได้เลี้ยงดูบุตรด้วยตนเอง โดยให้ปู่ย่าหรือตายายเลี้ยง ซึ่งไม่มีความรู้และทักษะในการใช้คู่มือ DSPM ในการส่งเสริมพัฒนาการ และในขณะที่อยู่โรงพยาบาลผู้เลี้ยงดูหลัก ซึ่งได้แก่ปู่ย่าหรือตายายไม่ได้เข้ารับการฝึกทักษะพร้อมกับมารดาหลังคลอด

3.2 ปัญหาอุปสรรคของเจ้าหน้าที่ในการใช้คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (DSPM) พบว่า เจ้าหน้าที่มีปัญหาอุปสรรคในการใช้คู่มือ DSPM มากที่สุด คือ เรื่องพยาบาลหลังคลอดส่วนใหญ่ยังขาดความรู้และทักษะการสอนฝึกปฏิบัติการใช้คู่มือ DSPM อาจเนื่องจากที่ผ่านมา มีนโยบายให้เด็กแรกเกิดทุกคนได้รับคู่มือ DSPM ทุกราย โดยการแจกและให้คำแนะนำการใช้คู่มือ DSPM ที่ตึกหลังคลอด แต่มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพบุคลากรสาธารณสุขในการใช้คู่มือ DSPM เพื่อเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กเฉพาะในส่วนแผนกเด็กสุขภาพดีและบุคลากรที่ทำงานเกี่ยวข้องกับเด็กปฐมวัยในส่วนงานส่งเสริมสุขภาพเท่านั้น พยาบาลหลังคลอดจึงถือเป็นกลุ่มบุคลากรสาธารณสุขที่ยังไม่ได้รับพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการใช้คู่มือ DSPM เพื่อเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ในขณะที่ร้อยละ 70.3 ของเด็กปฐมวัยได้รับคู่มือ DSPM จากตึกหลังคลอด⁽¹⁰⁾ จึงเป็นอุปสรรคปัญหาสำคัญในการดำเนินงานที่จะต้องได้รับการพัฒนาต่อไป

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาที่มีความเฉพาะเจาะจงกับหน่วยงานพยาบาลหลังคลอด เพื่อให้เห็นความสำคัญของพยาบาลหลังคลอดที่เป็นผู้ให้คำแนะนำในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กของพ่อแม่และผู้เลี้ยงดูหลัก ซึ่งการที่จะทำให้พ่อแม่เกิดความตระหนักและให้ความสำคัญกับเรื่องนี้จำเป็นต้องอาศัยระยะเวลา และความสม่ำเสมอ จึงจำเป็นต้องสร้างเครือข่ายการดำเนินงานระหว่างคลินิกฝากครรภ์คุณภาพ (ANC) พยาบาลหลังคลอด (PP) และคลินิกสุขภาพเด็กดี (WCC) และเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการดำเนินงาน ดังนั้นขอเสนอให้มีการจัดทำระบบการส่งต่อเด็กและพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูหลัก

ในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็ก รวมถึงมีกระบวนการติดตามประเมินผลประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินงานต่อไป

2. กระบวนการส่งเสริมพัฒนาการเด็กที่จะทำให้เด็กมีพัฒนาการสมวัยนั้น เด็กทุกคนควรได้รับการเฝ้าระวังและติดตามคัดกรองพัฒนาการในช่วงอายุสำคัญ ได้แก่ 9, 18, 30, 42 และ 60 เดือน หากพบเด็กกลุ่มเสี่ยงหรือมีพัฒนาการสงสัยล่าช้า บุคลากรสาธารณสุขควรให้คำแนะนำโดยการสร้างความรอบรู้และให้ความมั่นใจกับบิดา มารดา หรือผู้เลี้ยงดูหลัก ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กที่เหมาะสมตามช่วงวัย

3. การศึกษาครั้งต่อไป ควรศึกษารูปแบบระบบการดูแลเด็กและให้คำปรึกษาพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูหลักในหน่วยบริการสาธารณสุขในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ได้รับการสนับสนุนจากผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาอนามัยเด็กแห่งชาติ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สุธรรม นันทมวงคชชัย ที่ปรึกษา นายแพทย์วัลลภ ไทยเหนือ แพทย์หญิงศิริพร ภัณฑุชะ และศาสตราจารย์เกียรติคุณ แพทย์หญิงศิริกุล อิศรานุรักษ์ อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาการเด็กที่ให้คำแนะนำและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย และขอขอบคุณทีมวิจัยในพื้นที่จากโรงพยาบาลในเขตสุขภาพที่ 1-13 ที่ร่วมออกแบบงานวิจัย ประสานงานและลงพื้นที่เก็บข้อมูล และสุดท้ายขอขอบคุณทีมงานกลุ่มนวัตกรรม วิจัย ถ่ายทอดเทคโนโลยี ที่ร่วมดำเนินงานวิจัยจนประสบความสำเร็จ

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนารูปแบบเด็กและเยาวชนแห่งชาติ. แผนพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2560-2564. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เจเอสการพิมพ์; 2561.
2. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560-2564 [อินเทอร์เน็ต]. [สืบค้นเมื่อ 3 พ.ย. 2563]. แหล่งข้อมูล: https://www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=6422
3. กระทรวงสาธารณสุข. แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมพัฒนาการเด็กเฉลิมพระเกียรติพระเทพพระรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสฉลองพระชนมายุ 5 รอบ 2 เมษายน 2558. นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข; 2558.
4. เปรมฤทัย เกตุเรน. ความรอบรู้ด้านสุขภาพในการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยของผู้เลี้ยงดูหลัก: กรณีศึกษา 4 อำเภอ. วารสารการสร้างเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม กระทรวงสาธารณสุข 2563;43:45-58.
5. จินตนา พัฒนพงศ์ธร. การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการ เด็กปฐมวัยไทย ครั้งที่ 6 พ.ศ. 2560. นนทบุรี: สำนักส่งเสริมสุขภาพ กรมอนามัย; 2561.
6. บุษบา อรรถาวีร์, บำเพ็ญ พงศ์เพชรดิถ. รายงานการศึกษารูปแบบการใช้คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย [Developmental Surveillance and Promotion Manual (DSPM)] เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ศูนย์อนามัยที่ 5 ราชบุรี [อินเทอร์เน็ต]. 2561 [สืบค้นเมื่อ 3 พ.ย. 2563]. แหล่งข้อมูล: http://acad.vru.ac.th/acad_journal_online/journalFile/datajournalP309.pdf
7. Mercer RT. Becoming a mother. New York: Springer; 1995.
8. สุมาจจรา มานะชีวกุล. ปัจจัยทำนายความเครียดของมารดาในการเลี้ยงดูบุตรวัยขวบปีแรก. วารสารสมาคมพยาบาล สาขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2555;30:53-62.
9. พรพรรณ พุ่มประยูร. ผลของการเตรียมสตรีครรภ์แรกต่อความสำเร็จในการดำรงบทบาทมารดา. พยาบาลสาร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2559;43:33-43.
10. ประภาภรณ์ จังพาดนิช. รายงานวิจัยการประเมินผลโครงการส่งเสริมพัฒนาการเด็กเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุตาฯ ปี 2563. นนทบุรี: สำนักส่งเสริมสุขภาพ กรมอนามัย; 2563.

Effects of Coaching Surveillance Skills and Promoting Child Development of Postpartum Mothers or Primary Caregivers in Thailand

Phonchanet Bunkhong, Premruthai Ketrain

*National Institute of Child Development, Department of Health, Ministry of Public Health,
Nonthaburi Province, Thailand*

Abstract

In early childhood care, parenting and developmental promotion are important factors in early childhood care. The family is the main mechanism for caring and promoting the growth and development that is appropriate for their age. When using the Early Childhood Developmental Surveillance and Promotion Manual (DSPM), parents can assess and promote the development of children in accordance with their age. It is a crucial element that will encourage young children's development and improve knowledge on child development promotion and monitoring. Additionally, it teaches new moms to utilize the DSPM manual to evaluate, track, and encourage their children's development. The purpose of this research was to study the effect of skill training to promote and monitor child development of postpartum mothers or primary caregivers based on the behavior of using the DSPM manual on surveillance and child development promotion before and after the skills training; and study on skills training in surveillance and child development of postpartum mothers or primary caregivers as well as the problems or barriers to staff and parents in using the DSPM. The study method was an experimental research on postpartum mothers or primary caregivers with children of newborn age to 4 months who were admitted in hospitals in 13 health regions of Thailand. There were 36 hospitals, totaling 306 samples. The tools used to collect data were (1) a skill training program to monitor and promote child development with DSPM, and (2) the maternal or primary caregiver skill training assessment in using DSPM. The data were analyzed using frequency distribution statistics, number, percentage, mean, standard deviation, Chi-square test and Fisher's exact test. The results showed that the behavior of using DSPM for surveillance and child development at home of the postpartum mother or the primary caregiver before and after skill training there was a statistically significant difference ($p < 0.05$). After the skill training postpartum mother or primary caregiver the behavior of using the DSPM manual regularly increased from 49.3% to 68.9%. Results of early childhood development assessment before and after practicing surveillance and developmental skills of the postpartum mother or the primary caregiver there was a statistically significant difference ($p < 0.05$). After the mother's skill training after giving birth early childhood developmental milestones increased from 92.4% to 97.3%. The mother's practical skills were not related to the results of early childhood development assessment. The mother's

practical skills were not related to the results of early childhood development assessment and found that the parents had some difficulties in using DSPM, the convenience and time spent in assessing/promoting their child's development. While most healthcare workers Lack of knowledge and skills in teaching practice using DSPM. Therefore, training should be organized to educate and train the skills of the staff who evaluate the development correctly and in accordance with the same guidelines. The expected benefit is that the mother or primary caregiver will be able to continuously assess and promote child development at home using DSPM.

Keywords: coaching surveillance skills and promoting child development; postpartum mothers; primary caregivers